

DESCOPERIRI NOI PE TERRITORIUL NOVIODUNENS

G. Simion

Rindurile de mai jos fac cunoscut descoperirile unor cercetări mai vechi, comunicate de semințarul șefstor rinduri în cadrul lucrărilor celei de a doua conferințe naționale de arheologie¹, rămnind astfel o informație orală pentru un număr restrins de specialiști. Aceste cercetări s-au întreprins în anii 1970 și 1971 asupra unei movile izolate din zona viticolă Bâdila (com. Niculițel-Tulcea), zonă care în perioada romană a fost atribuită ca teritoriu al cetății Noviodunum.²

Intervenția noastră pentru cercetarea sistematică a acestui tumul a fost determinată de necesitatea salvării unui mormânt la care se ajunsese și implicit a întregului complex funerar asupra căruia se executase escavări de pămînt neorganizate.³

Importanța descoperirii în tot ansamblul ei ne obligă să o retransmitem celor interesanți cu toate detaliiile infinitate și observațiile făcute asupra lor. Înserarea acestui tumul izolat în ansamblul topografic al zonei, sollicită, mai întâi o informare de acest ordin asupra întregului domeniu care în antichitate a constituit teritoriul Noviodunens.⁴ (Pl. I). Cercetările care s-au întreprins în acest scop asupra castrului și a zonelor din jur au descoperit urmele treseelor unor drumuri antice⁵ dintre care unele se prezintă astăzi ca niște sănțuri, largi și puțin adincoite⁶.

Ele traversează diferite forme naturale de relief și se îndreaptă cu anumite oscilații din ceteate spre alte centre ale provinciei. Deoarece și de altă a acestor urme de drumuri se înregistrează încă în topografia actuală grupuri mai mari sau mai mici de movile, de proporții și dimensiuni foarte variate, multe din ele complet aplăziate⁷ și pe care localnicii le numesc „La movilele dese”, „La două movile”, Movilele de pe Acictepe, etc. Pe restul teritoriului cuprins între

1) București, noiembrie, 1971.

2) V. Pârvan, *Cetatea Ulpia Traianorum*, I, AARMSt, 1912, Tom. XXXIV. Harta, așezărilor și drumurilor antice; Alexandru Suciu-Vanu, *Viața economica în Dobrogea română — sec. I — III*, București, 1977, fig. 1, unde aduce comparații substantiale și face o serie de schimburile la harta Dobroghei din perioada romană.

3) Aducem mulțumirile noastre și pe această cale ing. Hr. Nicolae care a salvat obiectele descoperite: cădărusa și stirigul din bronz și a sprijnit lucrările de excavație care s-a efectuat asupra tumulușului.

4) V. Pârvan, Op. c. — harta; idem, *Descoperiri noi în Scythia Minor*, IV, AARMSt, p. 500.

5) Simion Stefan, *Noviodunum — studiu de foto-interpretație arheologică*, Buletinul Monumentelor Istorice, An. XLII, nr. 1, 1973, p. 2-14, fig. 21.

6) Expa. Bujor și G. Simion, *Săpăturile de salvare din cimitirul roman de la Isaccea*, MCA VII, 1960, p. 392, fig. 1. Exsp. Bujor, în *Dacia*, NS, IV, 1960, p. 937, fig. 1.

7) Op. c. la notele 5 și 6 de mai sus.

Dunăre sau de la această zonă a cetății cu grupările aglomerate de tumuli și pînă la arcada muntoasă a culmei dealurilor Niculiteștilor (Pl. I), considerat ca „Domeniul Noviodunensis”⁹, se poate urmări o altă serie de movile amplasate de data aceasta într-o distribuție dispersată, singulare sau grupate cîte două și ale căror nume sunt legate de o toponimie modernă sau medievală cu: Movila lui Isuf, Kurjan Vizir, Movila Păsoaiei, etc.

Măsurările făcute la acești tumuli izolați înregistrează distanțe aproximativ egale, cuprinse între 1 și 1,5 km, ceea ce corespunde cu o repartizare arbitrară de cca. o sută pînă la maxim două sute ha de teren pentru fiecare moivilă sau grup.

Cercetările întreprinse în 1958 la necropola tumulară de „La movilele deosebite” au concluzionat că acest secțor funerar este legat de viața cetății și a așezărilor civile din jurul ei în perioada de la primele începuturi ale stăpînrîi române la Noviodunum și pînă la invazia costobocilor din 170 e.n.¹⁰. Observațiile noastre asupra acestor tumuli izolați, făcute sub raport topografic și cadastral și pe care încercăm să le corelăm la sistemul de relații agrare din aceeași perioadă de început a vieții romane (sec. I-II), ne determină să atribuim aceste monumente funerare acelor familiile care au delinut aici proprietăți de tipul „Villae-ei rustica”.¹¹ Tumul cercetat de noi se inseră în această categorie de monumente funerare izolate și se află pe valea pîrlîiasului Capaciu, la distanță de 1 km spre sud de la D.N. 22 — Tulcea — Isaccea și la cca 200 m spre vest de la firul apei (Pl. I).

Analizând sub raport tipologic și stratigrafic, moivila de la Bădila se grupează în tipul de tumuli cu mantă de pămînt în straturi alternante,¹² iar ea dimensiuni și manieră de construcție face parte din categoria tumulilor monumentală (Pl. II). Dimensiunile ei măsoără un diametru de 30 m și o înălțime de 4 m, pînă la nivelul de călcare antic (Pl. II). Moivila s-a construit pe un teren puțin înclinat, ușorind astfel transportul pămîntului care a fost luat din imediata apropiere.

In ceea ce privește practicile rituale folosite în perioada construcției tumulului s-au remarcat următoarele descoperiri și s-au constatat cîteva observații.

Aproape de extremitatea de vest a tumulului, la cca 80 cm sub linia de călcare din antichitate s-a descoperit un mic altar construit din cărămizi (Pl. II și Pl. V, fig. 3) cu laturile de 73/50 cm și înălțimea de 28 cm. După factura cărămidelor ei este contemporan cu primele morminte, dar distanța apreciabilă față de acestea și lipsa oricărui obiect în jurul sau în interiorul lui ne determină să-l legăm de practicile rituale folosite în timpul construcției tumulului.

In mantaua moivilor s-au descoperit oarecum grupate, două vase de tip oenochoe și o canătă cu toartă. Ele nu pot fi legate de nici un mormînt, constituită simple ofrande pe care le-au depus în procesul construcției tumulului. Demnă de remarcă este observația asupra stratigrafiei din centrul moivilor, unde straturile de pămînt alternante au fost perfurate de groapa unui put de ofrandă în formă cilindrică cu diametrul de 3 m. Aceasta s-a săpat în totă grosimea mantalei pînă la nivelul de călcare antic (Pl. II, Pl. V/fig. 1 și 4). Fără să depună nici un obiect material în interiorul ei, imediat sau la scurtă vreme după ce-a fost săpată această groapă de ofrandă s-a astupat cu grijă pînă în virful moivilor.

Analizat sub aspectul inventarului funerar, tumulul de la Bădila a cuprins într-adevăr un număr mare de morminte. După rit și după practica ritualului funerar, ele se pot grupa în mai multe tipuri:

- ⁹ V. Părvan, Descoperiri noi în Scythia Minor, Exsp. Bujor și G. Simion, Op. c., p. 397; Exsp. Bujor, Op. c. în Dacia, N.S., IV, 1962, p. 126—137.
- ¹⁰ V. H. Baumann, Observații arheologice asupra poziției și cronologiei așezărilor române din zona de nord a Niculiteștilor, Pește, IV, Muzeul Delta Dunării, 1973, 1975, p. 109—110; Zidurile descoperite prin sondajul arheologicul V. H. Baumann la 200 m de moivila cercetată de noi, sunt contemporane cu inventarul din mormintele tumulului, susținând astfel ipoteza noastră.
- ¹¹ P. Alexandrescu, Necropola tumulară, în Histria II, București, 1966, p. 230—239 și 244—246.

Morminte de incinerare — din care s-au înținut următoarele tipuri:

a) Morminte de incinerare pe loc cu groapa de ardere în două trepte¹³. Cele două morminte de acest tip s-au descoperit în sfertul de S-V al moivilor aproape grupate și la aceeași adințime. Groapele de ardere ale acestor morminte au fost săpate în stratul vegetal antic (Pl. II și Pl. IV/fig. 1; Pl. V/fig. 1 și 2). Primul mormînt de acest tip care s-a descoperit a fost mormîntul deranjat prin lucrările de escavare și asupra căruia s-a intervenit imediat. Față de cînd s-a distrus doar acoperîmîntul de cărămizi, apoi cu ajutorul explicatiilor primite din partea martorilor oculari, cu materialul recuperat în ceea mai mare parte și mai ales datorită similarității lui cu mormîntul nr. 8 (principal) din Moivila (M) XXV, săpată în 1958 în necropola de la Isaccea¹⁴, restaurarea lui s-a putut face cu oarecare ușurință. Pe treptă a două a gropii de ardere s-au găsit izolate mai multe cuie din fier care au fost folosite la fixarea grinzelor de la podeaua rugului și tot pe aceeași treaptă. În capătul de NV (mormîntul avînd orientarea NV-SE) al gropii s-au găsit fragmente ceramice de la un opaît și o cană mică sparte ritual, împreună cu cîteva fructe exotice: smochine, curmale și o nucă. Tot în această parte au fost descoperite și obiectele salvate de ing. Hîrtop Nicolae și anume un strigil și o situla din bronz în formă de căldărușă și ornamentată cu figuri în relief (Pl. IX și Pl. X/fig. 1). Resturile cinerare căzute direct în gropă împreună cu cenușa de la rug au fost acoperite de cărămizi mari cu dimensiunile de 57/57×8 așezate în două ape cu baza fișată pe treptă a două a gropii.

Cel de al doilea mormînt s-a descoperit în vecinătatea și cu aceeași orientare cu primul. Groapa a fost acoperită cu șigle peste mușea cărora s-au așezat olane în vederea asigurării unei etansătăți (Pl. VI și 2). În interior peste oasele calcinate s-a descoperit un singur vas mic din plumb, în formă cilindrică (Pl. VII/fig. 7). După dimensiuni acest mormînt este de copil. Datarea acestor morminte se poate stabili prin analogie ca fiind de la sfîrșitul sec. I și pînă în al treilea sfert al veacului al II-lea.

b) Morminte de incinerare pe loc cu groapa de ardere ovală, fără trepte¹⁵

La aceste morminte, cinerarile au fost neacoperite de obiecte protecțoare. În tunulul de la Bădila s-au descoperit în sfertul de NV două asemenea morminte numerotate în planul nostru cu nr. 4 și m. 5 (Pl. II). Gropile sunt apropiate, orientate pe direcția NE-SV și săpate în mantaua moivilor la 40 și 50 cm deasupra nivelului de călcare din antichitate (Pl. III/2 și Pl. IV/2) ceea ce ne indică săparea lor după construcția tumulului. Ca inventar la m. 4 s-a găsit un vas de tip oenochoe, (Pl. VII/fig. 5).

Morminte de înhumare la care s-au înținut de asemenea mai multe tipuri.

a) Mormînt monumental cu sarcofag, Pl. II m. 3. După cum reiese din profilul stratigrafic (Pl. V/1 și Pl. VI/1), acesta a fost depus inițial într-o gropă a cărei adințime era mai mică decît corpul lui. Introducerea s-a făcut prin taluzarea în prealabil a unuiu din pereti gropii, în vederea creării posibilității utilizării rolelor. Orientarea sarcofagului era pe direcția N-S, iar construcția tumulului s-a făcut după o perioadă oarecare de timp. Etansătatea dintre capac și corp s-a realizat prin introducerea de mortar în golurile îmbuiețării dintre ele, iar securitatea împotriva profanării s-a asigurat prin fixarea în frontoane a două scoabe de fier ale căror capete s-au introdus în două orificii umplute cu plumb (Pl. VI/2).

Pe nivelul de călcare de atuncă, în extremitatea ambelor capete ale sarcofagului au fost depuse diferite vase de ofrandă. În colțul dinspre NE s-au descoperit trei vase din ceramică de tip oenochoe (Pl. VII/1,2 și 3), iar la capătul dinspre sud au fost depuse 5 vase de sticlă din care s-au putut salva numai

¹² Ibidem, p. 248—253, 260 și urm., și fig. 62, unde face și un tablou tipologic și al mormintelor din necropola de la Histria după observațiile asupra descoperirilor de la Olbia, IV, 1960, p. 532, fig. 4.

¹³ Exsp. Bujor și G. Simion, Op. c. în MCA, VII, p. 393 și 395, Exsp. Bujor Dacia, N.S., IV, 1962, p. 532, fig. 4.

¹⁴ P. Alexandrescu, Op. c. p. 233—235.

3 (Pl. VIII/1,2 și 3). Friabilitatea sporită a calității sticlei și condițiile slabă de conservare au dus la imposibilitatea recuperării integrale a acestui inventar. În interiorul sarcofagului au fost două schelete în poziție culcat pe spate, cu brațele spre abdomen și orientate cu capetele spre sud.

Primul schelet era de femeie adulată și a fost depus direct pe podeaua sarcofagului. Printre aceste rămășițe s-au găsit o pereche cercei de aur (Pl. X 5) prevăzuți cu disc perlat (Pl. X/14) și o pereche de pantofi așezăți în apropierea picioarelor dar într-o stare de conservare foarte slabă, încât nu s-au mai putut salva. Prezența peste acest schelet a unei bare de plumb impregnată cu mortar și care a putut fi probată că a fost folosită inițial la realizarea etanșării dintre capac și corp, explică redeschiderea sarcofagului pentru depunerea în interior a celui de al doilea defuncțion. Aceasta n-a mai fost așezat direct pe piatră, ci într-o lădă-săraru din lemn (Pl. VI/3). După mărimea scheletului și a obiectelor de purtat sau a unor podoabe, aceasta ne dău indicări că defuncta a fost o fată a cărei vîrstă numără anii din pragul adolescenței. Printre rămășițele osteologice s-au găsit un inel de aur cu pietră de cornalin și un pandantiv din aur. (Pl. X 6 și 7). În continuarea sicriului a fost depusă o casetă din lemn îmbrăcată în piele și împodobită cu diferite plăciute și colture din alamă sau bronz decorate. În interior s-au găsit un vas de sticlă (unguentarium Pl. VIII/4), un coșuleț din fibre vegetale din interiorul căruia se afla un sirag de mărgele, un miner de cultură din os cu cap de leu și corpul cylindric (având probabil rol de talisman) și o cutiută rotundă din lemn ce a conținut probabil o pomadă (Pl. XI/1-5). În continuare, lingă această lădă, au fost depuse direct pe fundul sarcofagului trei perechi de încălțăminte: o pereche de sandale, una pereche de ghete (crepida — Pl. XI/7 și 8) și una de pantofi, care de asemenea n-au mai putut fi salvăți din cauza slabiei lor conservări. La fiecare schelet s-a descoperit cîte o monedă, de la Antoninus Pius, emisiuni din anii 140-143 și 156-157¹⁵.

b) Mormintă de înhumare cu defuncțul depus în gropă în poziție culcat pe spate. În această grupă se înscriu două morminte. Primul a fost numerotat în planul nostru cu nr. 6 și s-a descoperit în sectorul de NE al tumulului la adâncimea de 65 cm sub linia nivelului de călcare din anticitate. Scheletul era în poziție culcat pe spate, cu brațele întinse pe lingă corp și orientate N-S, cu capul spre sud (Pl. II). În palma brațului drept s-a descoperit un pieptene confectionat din 7 lame de os, cu dintini pe o singură muchie și fixate la mijloc cu nituri de aramă pe o placă metalică transversală. Pe oasele brațului sting s-a găsit o brătară din sirmă de argint sau argintată, iar pe piept avea o fibulă din bronz provăzută cu arc (Pl. X/ 2 și 3). După aceste obiecte de ofrandă, mormintul poate fi datat către jumătatea sec. III e.n.¹⁶.

Cel de al doilea mormint care se înscrie în acest tip a fost numerotat în plan cu nr. 8 (Pl. II) și s-a descoperit în mantaua de pămînt a moivelui. Scheletul era în aceeași poziție — culcat pe spate și orientat cu capul spre SV. În mare parte, osimintele acestui mormint s-au găsit deranjate de animale sălbatică care își făcuseră vizuină în aceeași parte a moivelui. Lipsa totală a obiectelor de ofrandă ne oprește de la orice comentariu de dateare.

c) Mormintă de înhumare cu scheletul depus în gropă în poziție chircită.

Din această grupă fac parte tot două morminte, notate în planul nostru cu nr. 7 și 9 (Pl. II). Primul a fost un schelet de copil, descoperit la 60 cm adâncime, în poziție chircită cu brațele sub bărbie (Pl. V/5). Era orientat E-V, cu capul spre est și fața spre sud. Lipsa oricărui obiect de ofrandă și amplasarea sa spre extremitatea tumulului, unde am fost lipsiți de o claritate stratigrafică, ne determină să nu facem precizări sau comentarii asupra apariției sau datării lui.

15) Monedele au fost determinate de Poenaru-Bordescu de la Institutul de arheologie București.

16) Acest tip de fibulă apare în Dacia în morminte din sec. III e. n. V. D. Protașe, „Santierul arheologic Soporul de Cimpă”, MCA, VIII, 1962, p. 334, fig. 6/12; Suzana Dolinescu-Ferche, „Săpăturile de la Dulceanca, 1963-1967, jud. Teleorman”, MCA, IX, 1978, p. 321, fig. 2/1, unde acest tip de fibulă apare în mormintele din a doua jumătate a sec. III e.n.

Cel de al doilea mormint de acest tip s-a descoperit în extremitatea de est a tumulului, la 90 cm adâncime față de linia de călcare din anticitate. Era orientat cu capul spre NV și fața spre SV, fiind și el lipsit de orice obiect sau indiciu de dateare.

Cu excepția mormintului monumental cu sarcofag toate celelalte morminte de înhumare s-au descoperit în jumătatea de est a tumulului și către extremitatea lui, pe cind cele de incinerare, împreună cu mormintul cu sarcofag s-au găsit în jumătatea de vest, grupate după un anumit ritual. O altă observație referitoare la ritualul funerar practicat este constatarea la mormintele de incinerare unde nu s-au descoperit vase de ofrandă sau obiecte personale ale defuncților, care ar fi putut rezista să fi fost trecute prin foc. Toate acestea obiecte s-au depus în gropă ori s-au spart ritual după incinerare, înainte sau în timpul procesiunii acoperirii mormintului.

INVENTARUL MORMINTELOR

Analizate după natura lor, după tehnica de execuție, formă și ornamentală, obiectele descoperite în mormintele amintite mai sus se pot grupa astfel :

a) Sarcofagul. Prin aspectul său monumental, ca și prin numărul și valoarea obiectelor de inventar pe care le-a avut, sarcofagul a constituit pjesa principală din complexul funerar de la Bădila. Tipologic, el se inscrie în grupa sarcofagelor „fără decor”, ciospi dintr-un bloc de piatră, cu capacul în două ape și acrotore la colțuri (Pl. III/2 ; V/1 ; VI/1). Acest tip de sarcofag este cunoscut în Dobrogea, chiar în vecinătatea imediată provenite din necropola de la Isaccea, la Troesmis, Tomis și Callatis.¹⁷) Dateaza îui — curind după jumătatea secolului II e.n. s-a putut face după cum am amintit, cu ajutorul monedelor descoperite în interior — emisiuni de la Antoninus Pius.

b) Obiecte din lemn. Sicriul de la cel de al doilea schelet era confectionat din lemn care în momentul deschiderii sarcofagului părea relativ bine conservat (Pl. VI/3), însă în scurtă vreme acesta s-a decompus fără posibilitate de restaurare.

Casetă care a fost așezată la capătul sicriului, așa cum se distinge și în fotografie facută la deschiderea sarcofagului (Pl. VI/3), nu s-a mai păstrat deloc. Ea a fost confectionată din scinduri tăiate subțiri și cu multă grijă. Total sau parțial (starea de conservare nu ne-a îngăduit să facem observații complete asupra ei), caseta a fost acoperită cu piele, iar la colțuri, pe muchii și pe anumite porțiuni de pe pereti fusese ornamentată cu plăciute sau colture din bronz. În partea centrală a capacului se află un miner din bronz, iar învecinatoarele fusese prevăzută cu o broască cu cheiuj.¹⁸⁾

c) Încălțăminte — nu sunt singurele piese de port care s-au mai putut salva în parte (Pl. XI 7 și 8). Din cele patru perechi de încălțăminte s-au putut salva și conserva parțial numai două și anume :

— O pereche de sandale (Saleae, sandalis), cu talpa din plută căpușită cu piele și cu snururi din piele aurită. Ca ornament peste nodul făcut de cărelusa de deasupra metatarsului se află un disc circular din piele acoperită cu foită de aur. Discul este decorat prin incizare cu un motiv geometric ce reprezintă o roată cu 4 spîte de pe cercul căreia radiază linii în formă de raze.

— Aceste sandale, au o formă alungită, cu virful ascuțit, avind 19 cm lungime, 5,4 cm lățime și 1,3 cm grosime.

17) Exsp. Bujor și G. Simion, Op. c. MCA, VII, 1961, p. 394, fig. 2/3, Exsp. Bujor, Dacia, N.S. IV, 1962, p. 220, fig. 3/1 și 3/1 sarcofagul de la Troesmis nu este publicat și se află în Muzeul „Dobrel Dunăriș” — Tulcea, pe lista celor de la Tomis și Callatis : A. Rădulescu, E. Coman, C. Stavru, Un sarcofag din lemn românesc scoperta nella necropoli tumulară di Callatis, Pontica, VI, 1973 ; M. Alexandrescu-Vianu, Les sarcophages romains de Dobroudja, Revue des études sud-est Européennes, VIII, 2, București, 1970, p. 271 ; T. Gherasimov, Anticini sarcophagi di Odesssa, Izvestia, V, Varna, 1962, p. 64.

18) A. Rădulescu și colaboratorii, op. c. p. 204 și urm.

— Crepidae-le (ghete) constituie a două pereche de încălțări care s-au putut salva.

Ele sunt confectionate din piele căptusită cu iesătură. Tâlpile sunt pe suporti din lemn, păstrând aceeași formă alungită și virful ascuțit. Carimbul și fețele au fost decorate în exterior cu un model geometric în formă de ghirlană, cercuri și chenar realizat din fir aurit. Aceste obiecte au analogii cu o descoperire anterioară din necropola de la Isaccea¹⁹⁾ și mai ales piesele din sarcogaful de la Tomis.²⁰⁾

d) CERAMICA — descoperită în tumulul de la Bădila reprezintă doar cîteva tipuri de vase dintre cele mai comune pe care le cunoaștem în această perioadă pe teritoriul Dobrogei. După formă, calitate și tehnică de execuție, pielele noastre fac parte din următoarele tipuri:

— Căni trilobate (oenochoe). Piese de acest tip le putem împărți în două grupări nu numai după linia formei sau tehnică execuției, ci și după locul descoperirii. Căniile descoperite lîngă sarcofag (Pl. VII/1,2 și 3), sau în mantașa mortvei se diferențiază de vasul trilobat descoperit în mormîntul cu groapa de ardere fără trepte (nr. 4) (Pl. VII/5).

Oenochoele descoperite lîngă sarcofag și în mantașa tumului au o parte mai alesă, a culoare roșie cărămidoasă și cea 3/4 din suprafață pereților (în partea superioară) este acoperită cu glazură roșie. Corpul acestor vase au un aspect ovaloid cu o linie ce tinde spre suplete, gâtul în formă de plinie, gura trilobată, toartă zveltă și fundul inelar. Pereți săi netezii, cu un decor simplu, format (la unele vase) doar din 2 sau 3 liniile incizate, dispuse paralel. Acest tip de vase se datează în sec. I-II e.n.²¹⁾ perioadă susținută în cazul nostru de aceleași elemente numismatice prin care s-a datat sarcogaful.

— Vasul trilobat descoperit la mormîntul nr. 4 are aspect de ulcior (Pl. VII/5). Diferența dintre primele vase trilobate și acest ulcior constă nu numai în cesa ce prezintă forma, la care linia corpului tinde către un aspect sferoidal, ci și din punct de vedere tehnic. Pereți acestui vas sunt subțiri și canelați, dintr-o păstă mai aspiră și arsă foarte puternic, ceea ce i-a dat o culoare de cafe-niu închis. Prin analogii, acest tip de vase se datează în sec. II cu o răspindire foarte mare în sec. III e.n.²²⁾.

— Căniță cu două toarte descoperită între mormîntul de incinerare cu groapa de ardere simplă (Nr. 5) și sarcofag. Ea are un format tronconic, peretii bine neteziti și subțiri, fundul inelar (Pl. VII/6). Se datează prin analogie tot în sec. II și III e.n.²³⁾

— Căniță globulară cu o toartă, a fost spartă ritual la mormîntul de incinerare nr. 1 cu groapa de ardere în două trepte (Pl. VII/4).

Este mult răspindită în Dobrogea sec. II-III e.n. și binecunoscută în cadrul descoperirilor din necropola de la Isaccea.²⁴⁾

e) STICLĂRIA. Aceasta s-a descoperit numai la mormîntul cu sarcofag, grupată în exterior la capătul de sud și în caseta de interior. Din cele cinci vase care s-au descoperit în exterior, două n-au mai putut fi salvate din cauza unei friabilități prea mari. Restul au următoarele forme:

— Vas butelie²⁵⁾ (Pl. VIII/2), realizat din sticlă alburiu-verzuie semiopacă, puțin irizată și cu cîteva gohuri de aer. Corpul are o formă sferică, gâtul cilindric (în care se mai păstrează doar o parte mică) și fundul aplăsat — ușor

19) Exsp. Bujor și G. Simion, Op. c., MCA, VII, 1961, p. 383.

20) A. Rădulescu și colaboratorii, Op. c., p. 236 și 238, Pl. II/p. 237.

21) A. Rădulescu, Contribuție la cunoașterea ceramicii romane de uz comun, din Dobrogea, Pontica, VIII, 1973, p. 34; și pl. VIII/1.

22) Ibidem, p. 342 și pl. VIII/2.

23) Ibidem, p. 341 și urm.

24) Exsp. Bujor și G. Simion, Op. c. în MCA, p. 393, fig. 3/4; A. Rădulescu Op. c. Pontica, VIII, 1973, p. 323 și urm., și pl. V de la p. 323.

25) Morin-Jean, Le verre en Gaules ans L'Empire romaine, Paris, 1911, p. 91-94, fig. 40; A. von Salern, Glass from Sardinia, în A. J. A., nr. 68, 1962, p. 5, fig. 9 e; M. Bucovăla, Vase antice de sticlă de la Tomis, 1968, p. 62, fig. 73.

adincit. În situația actuală, înălțimea măsoară 19,5 cm, iar diametrul vasului înregistrează 18 cm.

— Al doilea vas are aspect tot de butelie,²⁶⁾ corpul însă are un aspect semisferoidal, pereții groși, fundul lat și plat (Pl. VIII/1). Gâtul are un profil tronconic, terminindu-se cu o buză înelată-aplatizată. A fost realizat dintr-o sticlă verzuie prin tehnica suflării în formă. Diametrul vasului măsoară 14,7 cm și 17 cm înălțime.

— Vas bol²⁷⁾ cu profil tronconic în formă de borcan. Buza dreaptă și puțin îngroșată este scoasă în evidență de decorul de sub ea care constă dintr-o linie circulară în relief (Pl. VIII/3).

Sticla din care s-a confectionat este alburiu, opacă și puțin irizată. Gura vasului măsoară un diametru de 6 cm, diametrul de 8 cm și înălțimea vasului de 7,5 cm.

— Vasul unguentarium — (Ampulla)²⁸⁾ s-a descoperit în caseta de lemn din interiorul sarcogafului (Pl. V/3 și Pl. VIII/4). El a fost realizat din sticlă încloră-verzuie prin tehnica suflării în formă. Corpul are aspect semisferic, gâtul alungit cu profil tronconic, buza înelată și aplăsată, fundul drept cu o mică adincitură la mijloc. Vasul are o înălțime de 17 cm, din care gâtul măsoară 10,5 cm. Diametrul maxim este de 10 cm, iar al gâtului de 3 cm.

f) VASE ȘI OBIECTE DE OFRANDE DIN METAL. Dintre acestea, vasul din bronz — situla, descoperit în primul moemint de incinerare cu groapa de ardere în două trepte, constituie un unicat (Pl. IV). Decorația de pe corpul vasului a fost realizată prin turnare, apoi gravat și scrijetat prin strunjire. Ca formă, corpul are un aspect sferic, gâtul scurt și buza evazată. Picioarul a fost realizat prin strunjire într-o formă semisferică, gol în interior și cu dimensiuni proportionate. O parte din suprafața corpului dintre picior și linia de bază a decorației a fost strunjită prea mult, incit pe alocuri pereții vasului prezintă perforări. Această procedeu tehnic s-a folosit și la realizarea flănușului din partea superioară a vasului, fapt ce a permis execuția sănțului de sub buză în perfectă corolare ca dimensiuni, cu suporturi urechilor de prindere a toartei.

Decorarea de pe corpul vasului este o compoziție alegorică dedicată muncii și vieții pescărești. Cele patru personaje cu figuri de amoroși, reprezentând chiar pe Eros²⁹⁾, sunt realizate în relief și dispuse simetric. În general, toate figurile sunt redate într-un stil realist pe cind reprezentările de simboluri au fost executate într-o manieră schematică. Dintre cele patru scene figurative, două sunt nesemnătoare, diferența dintre ele se rezumă numai la modul de execuție a unor mici detaliu. Personajele de la cele două scene asemănătoare (Pl. IX/3 și 4) au o atitudine de repaos. În poziție stând în picioare. Corpul este apicat spre stingă și rezemnat de un pilon pe care se sprînză cu mina stînga și pe care o are petrecută pe sub toarta unui cos. Picioarul stîng pe care cade greutatea corpului are o poziție normală cu tendință spre înainte pentru a asigura o rezistență mai mare. Realizarea artistică a să-și face prin desprinderă piciorului de peretele vasului și sprînjinerea lui pe o punte care iese mult în relief (altorelief). Pe umărul stîng se conturează falcul unei părți din togă. Mina dreaptă este întinsă peste un zid sau un obstacol natural în care se lovesc valurile apei și ține varga unei undite. În cîrligul căreia s-a prins un pește. Undița cu peștele poate fi interpretat și ca minciug.³⁰⁾ Poziția celuil de al treilea personaj (Pl. IX/1) exprimă

20) Serge Lancei, Verrier antique de Tipaza, Paris, 1967, p. 33, fig. 9 (forma 3).

21) Morin-Jean, Op. c., p. 127, fig. 94; M. Bucovăla, Op. c., p. 35, fig. 61 și 62.

22) Morin-Jean, Op. c., p. 77-79, fig. 24; S. Lancei, Op. c., p. 94, fig. 74-75, Ibidem, p. 57, fig. 73-74 (forma 12); Em. Condurachi și colaboratorii, Santierul arheologic Histria, în MCA, IV, 1957, p. 34-35, fig. 18/3; M. Bucovăla, Op. c., p. 112, fig. 227 și p. 159, fig. IX/3.

23) Wasow, în Paul's — W. Isowa, Real Encyclopædie..., vol. IV, 1969, col. 497-516. În col. 514 se referă la Eros ca protector al pescărilor și pescar; în col. 515 se menționează că „...Arta a trecut asupra lui Eros toate ocupările omenești posibile... ocupatii de zi cu zi și orice fel de mestesug”. În muzeul din Afion Eros ne apare în mai multe ipostaze, aducător de bunuri sau tîndând în brațe cornul abundenței încărcat cu fructe și vinat.

24) Cosulet sau traistă din piastă prevăzută cu o coadă lungă din lemn folosită pentru scoaterea pestelui din apă.

efortul care se depune pentru scoaterea din apă a unui năvod cu peste. Atât toată care îmbracă personajul nostru, cit și plasa năvodului sunt redată într-o manieră, eliminând astfel interpretările de altă natură.

Scena realizată de cel de al patrulea personaj oglindăște un alt aspect al vieții pescărești (Pl. IX/2). Ca manieră de execuție, figurina este redată cu aceleasi trăsături realiste, exprimând cu usurință nu numai mișcarea acțiunii ci și natura profesiei. Pe trupul gol el poartă o cingătoare de care afirnă de o parte și de alta cîte un cuțit. Povara pe care abia a scos-o din apă și o tine cu ambele mîini este un cos ori o traistă din plasă, sau chiar un burete din care se scurge focă apă. După forma acestui obiect, ca și după natura armelor, personajul reprezintă un pescător de bureți.

In rest, fondul compoziției este completat cu alte reprezentări simbolice oglindesc specifice naturii din locurile de acțiune a personajelor, mediul și elemente fizice ale vieții spirituale. Astfel, fiecare personaj din scenele amintite este înădrăut de doi boboci de lotus redăti schematic (Pl. IX/1-4). Celelalte reprezentări ale compoziției sunt două simboluri perchiști, dispuse simetric în spațiile dintre scenele antropomorfe. Prima figură, reliefată traseul unei poteci care pornește de pe malul apel și prin execuție unei modelări s-a reușit să se redoea veridicul urcușul de pe pantă unui deal, pe al cărei platou se află o colibă (Pl. IX/6).

Drumul merge pînă în fața clădirii prevăzută cu prispa, usă de intrare și acoperișul în două ape. Pe suprafața peretilor clădirii se pot urmări linii sistematice convenționale ce redă zidăria din cărămida. Celalătă reprezentare este un altar (Pl. IX/7) (altarul casei), pe care figurează un cos executat din fibre (nuciile) împătită, cu gura largă deschisă și din care se ridică corpurile ondulate a doi serpi (sarcenele casei). Mărimea vasului inscrie 8,7 cm, înălțime 10,3 cm, diametrul maxim 6,3 cm, diametrul gurii și al piciorului 6,7 cm.

Al doilea obiect descoperit în acest mormînt numerotat de noi cu 1, este un strigiliu din bronz (Pl. XI/1). Dimensiunile lui înregistrează 33,4 cm lungime din care mineralul măsoară 10 cm. Lățimea maximă a lamei este de 2,5 cm, iar grosimea de 0,3 cm. Mineralul are o lățime de 1,4 cm către capăt și 1,5 cm îngă legătura lui cu lama. Grosimea lui a fost realizată prin îndoarea platbandei și curbură marginilor ei spre interior, dindu-i aceleasi dimensiuni pe care le are și în lățime. Cele două componente ale strigiliului: mineral și lamă, au fost prinse între ele prin sudură la cald.

Al treilea obiect din metal a fost descoperit în mormîntul de incinerare nr. 2. El este un vas din plumb (Pl. VII/7), în formă cilindrică cu oarecare aspect tronconic. Aceasta reiese din diferența de dimensiuni, care măsoară un diametru de 6-6,5 cm la gura și 6,5-7 cm la bază. Înălțimea vasului este de 4,5 cm, iar grosimea peretilor de 0,3 cm.

PODOABE. O altă categorie a inventarului o formează obiectele de podoabă executate din aur, pietre semiprecioase, sticlă, bronz și os. Ca obiecte de aur, cei trei cercei se înscriv ca bijuterile cele mai cunoscute (Pl. X/3). Toți sunt lucrați în aceeași manieră, atât din punct de vedere tehnic, cit și ca model.³¹⁾ El sunt executati prin cincinare și cizelare, în formă de verighă închisă printre o buclă. Piciorul fiecărui cercel este prins de verighă printr-un ochi simplu și larg care îl dă posibilitatea de mișcare. Tot lipit de verighă sunt suprapuse, două plăciute concentric cu marginile inelate în relief și decodate în stil perlă. Din centrul discului mic pornește un bolt nituit la capăt ce pare să fi fost susținătorul unor elemente ce completeau decorația și care s-au distrus în cursul vremii. Cerceii au un diametru de 1,2-1,5 cm și o greutate de 1,67 gr. fiecare.

Inelul are o formă ovală în care s-a fixat o piatră de culoare roșie cu vîrșișoare negre (Pl. X/6). Verighă are o grosime de 0,15 cm, un diametru de 1,3-1,6 cm și o greutate de 2,48 gr.

Un pandantiv se înscrive ca cel de al treilea obiect de aur descoperit (Pl. X/7). El are o formă tronconică cu diametru de 0,5 și 0,9 cm, cu o lungime de

³¹⁾ Em. Condurachi și colaboratorii, Santișterul arheologic Histria, MCA, IV, 1967, p. 34-35, fig. 10/3; Exsp. Bujor, Dacia, NS, IV, 1960, p. 529 și 534, fig. 5/1 și 5/2.

5 cm și o greutate de aproape 6 gr (5,88 gr.). Suprafața este împărțită în 8 fațete longitudinale care se termină spre capătul superior cu o bandă circulară cu 3 caneluri. Acest element arhitectural joacă și rolul de suport al inelului de prindere din capătul bijuteriei. In capătul inferior a fost fixată în montură o piatră tronconică de culoare verde.

Ornamentica pandantivului redată prin granulații (ce pot reprezenta muguri de lotus), dispuse simetric pe fiecare față (cite 1 și 2), alcătuind astfel 3 rinduri și încadrând de cinci ori orizontale. Forma și ornamentica pandantivului redau într-o formă stilizată „Mâciuca lui Hercules”³²⁾ avind astfel rolul de amuleta, apăratoare împotriva mal multor boala.

— Un colier din 17 mărgele din agat neagră alcătuiește o altă categorie de podoabe (Pl. XI). Ele sunt realizate prin sfefuire în formă circulară și fațete pe o lungime de 1,2 cm și cu o lățime de 0,7 cm. Grosimea fiecărui mărgele nu depășește 0,4 cm. Împreună cu aceste mărgele se află încă una realizată printură dintr-o pastă vitroasă de culoare neagră și ornamentală în extremitate cu două linii galbene în formă de zig-zag, despărțite de o linie circulară de culoare albastru deschis. Diametrul acestor mărgele măsoară 3,8 cm și o grosime de 0,8 cm.

Ca obiecte de os se înregistrează un miner de cuțită și un pieptene (Pl. XI/1). Minerul a fost descoperit în caseta de lemn din sarcofag și are o formă cilindrică, terminat cu figura unui cap de leu realizată prin încrustare. Ea are o lungime de 8,3 cm, din care partea figurativă 1,3 cm. În momentul descoperirii s-a constatat că partea corpului netedă a fost protejată de o îmbrăcăminte din piele, princau cu două lame de bronz. În capătul ornamentat (prin gura leului) este un orificiu de agățat, iar în celălalt capăt are introdus în interior un cui metallic ce poate fi interpretat ca mineralul unui cuțită a cărei lamă să-a distrus și să pierdut neobservată. Îmbrăcămintea din piele princau în lame ce acoperă mineralul ne determină să presupunem că acest cuțită era prevăzut cu o tenă și se folosea ca instrument în inventarul casei de cosmetică.

Cel de al doilea obiect din os îl constituie un pieptene care a fost descoperit în mormîntul nr. 6. El era format din șapte lame de os cu o lățime de 1,3 cm fiecare și care au fost prinse cu nituri de bronz de o bară metalică transversală. Dinții pieptenei au fost realizati pe o singură latură.

Podoabe din bronz s-au descoperit numai în mormîntul de inhumare nr. 6 și se nominalizează printre un ac de păr, o brătară și o fibulă (Pl. X/2,3 și 4). Acul de păr are o lungime de 10,4 cm și o grosime maximă de 0,3 cm. La capătul gros, acul este decorat cu linii încizate dispuse în formă torsionată.

Al doilea obiect îl constituie o brătară din bronz suflată cu argint. Ea se apără ca o simplă sirmă cu spirale aproape intinse (onduleuri) și cu capetele prinse prin răsuflare.

Cel mai interesant obiect din această serie îl constituie o fibulă (Pl. X/2). Ea se înscrise în tipul de fibule numit „cu picior înlocuit pe dedesubt” (mit umgeschlagenem Fuss). Dimensiunile ei înregistrează 8,2 cm lungime, 2,2 cm lățimea resortului și 3,5 cm lungimea acului. Arcul el este înalt și înghesuit, plat la partea inferioară și bombat la cea superioară, îlindu-se în resort. Portiunea dinsoare resort este decorată cu doide x. Acst tip de fibulă apare în mormîntele din Dacia în sec. III și mai ales în două perte a acestui veac³³⁾ și ca atare, în cazul nostru, mormîntul de inhumare nr. 6 poate fi considerat contemporan cu cel de incinerare cu groapa de adere simplă, fără trepte, adică spre jumătatea sec. III e.n.

ALTE OBIECTE.

In casetă s-au descoperit două piese care nu s-au înădrăut în clasificarea noastră. Este vorba de un coșulet confectionat din fibre vegetale prin împătire (Pl. VIII/5) în interiorul căreia s-a găsit colierul de mărgele și o altă cutiță din

³²⁾ Un exemplar identic, datat cu monedă de bronz de la Severus Alexandru — (222-233) este publicat de Diaconovici, în Investiga, Sofia, t. I, fasc. I, 1922, p. 56, fig. 61.

³³⁾ Vedi nota 16.

lemn, în care erau mai multe bucăți de fard sau de pomaďă. Coșulețul se compune din două părți care se imbucă, devinând astfel ca o cutiuță. Diametrul flecărei părți este de 10,5 și 9,5 cm, iar înălțimea de 3,5 și 2,5 cm.

Cutiuța este confectionată la strung și se compune și ea din două piese. Diametrul exterior este de 4 cm, iar cel din interior de 2,8 cm. Înălțimea celor două piese înregistrează 5 cm.

IN CONCLUZIE, rezultatele obținute prin cercetarea tumulușului la Bădila aduc o contribuție asupra cunoașterii vieții romane pe teritoriul cetății Noviodunum în perioada sec. II și III e.n.

Observațiile noastre făcute sub raport topografic și cadastral asupra tumușilor izolați din zona amintită, și corelate cu sistemul de relații agrare din perioada de început a stăpânirii romane⁴³, ne determină să susținem ipoteza atribuirii acestor monumente funerare familiilor care au deținut aici proprietăți de tipul „Villae-ei rustica”.

Analizata sub raport stratigrafic, ea se inscrie în „tipul de tumuli cu manta de pămînt în straturi alterne”⁴⁴, identică cu moivilele cercetate din zona „Movicilor dese”⁴⁵ și cu analogii în necropolele cetăților Histria, Tomis, Callatis⁴⁶, Capidava⁴⁷ și în continuare spre sud la Duvanli și Brezovo în R. P. Bulgaria și la Lüleburgaz din Thracia turcească⁴⁸. Ca dimensiuni și manieră de construcție, această moivilă se inscrie în categoria tumușilor monumentală, iar tipurile de morminte și materialul arheologic descoperit, o lungă cronologie de cele care se află în jurul cetății Noviodunum și cercetate în parte prin săpăturile din 1958.⁴⁹

În ceea ce privește practicile ritual-funerare care s-au folosit înainte sau în perioada construcției tumulușului prin zidirea de altare necesare unor procesiuni, ori depunerea de ofrande în mantaua de pămînt, ca și după construcția lui — ca de exemplu — grăpuș fără urme arheologice din centrul moivilor toate acestea au analogii la monumentele similare cercetate din necropola Histriei, ca și din alte centre balcanice și care s-au ridicat tot în perioada sec. II e.n.⁵⁰

Depunerea în morminte a fructelor exotice, și nucilor în afară de vasele de ofrandă, dovedește o practică rituală a unor elemente noi, de o credință neconștientă pînă acum acestor locuri, atestată în prealabil în Peninsula Balcanică și în alte centre romane.⁵¹

Rugurile — morminte cu groapa de ardere în două trepte⁵² — s-au descoperit numai la baza tumulușului, ceea ce ne determină să inclinăm la atribuiri construcția tumulușului pentru primul mormant de acest tip. După numărul mare de cuie și scoabe de fier descoperite pe platforma treptei lăsată de jur împrejurul pereților gropii, se poate afirma că aceasta era folosită la instalarea rugului, iar partea inferioară a gropii servea pentru tiraj și lăcaș a rămășiștilor incinerare. Tot pe această treaptă au fost descoperite și o parte din vasele de ofrandă, puse de regulă la picioarele defuncțului. O altă parte se spărgea peste rug în timpul procesiunii.

Acest tip de morminte are analogii ca formă și cronologie la Histria, Setikirillova (R.P. Bulgaria) și Lüleburgaz (Tracia turcească) și se datează în sec. I și II e.n.⁵³

⁴³ Radu Florescu, *Agricultură în Dobrogea la începutul stăpânirii romane*, II, SCIV, VIII, 1957, i—4, p. 138 și urm.

⁴⁴ Petre Alexandrescu, Histria II, p. 244 și urm. și fig. 38.

⁴⁵ Exsp. Bujor, Dacia, N.S., IV, 1960, p. 328, fig. 2.

⁴⁶ A. Rădulescu și colab., Op. c., Pontica, VI, 1973.

⁴⁷ Informații Radu Florescu, cîndva în documente muzeulini și pe această cale.

⁴⁸ Petre Alexandrescu, Op. c., p. 244—248.

⁴⁹ Exsp. Bujor și G. Simion, Op. c., MCA, VII, 1961, p. 394, fig. 2/1; Exsp. Bujor, Dacia, IV, 1968, pag. 328, fig. 2.

⁵⁰ Petre Alexandrescu, Op. c., p. 272.

⁵¹ Ibidem, p. 281.

⁵² Exsp. Bujor și G. Simion, Op. c., în MCA, VII, 1961, fig. 2/2; Exsp. Bujor, Dacia, N.S., IV, 1968, 329 și urm. și fig. 4; Petre Alexandrescu, Op. c., Histria, II, p. 253, 260 și p. 266.

⁵³ P. Alexandrescu, Op. c., 256—267 și 281.

Mormintele cu groapa de ardere simplă în formă ovală s-au descoperit în mantaua tumulușului, fără ca rămășiștele osteologice să fie protejate de un acoperiș de cărămidă sau tigle. Acest tip de morminte au o tradiție mai veche și le întîlnim încă din perioada grecească. În epoca romană și romano-bizantină, ele ne sunt cunoscute în mai multe provincii de la Dunăre, în Moesia și Tracia. În Panonia și Noricon⁵⁴, iar în Dobrogea sunt atestate la Histria pînă în primele secole ale e.n.⁵⁵. Mormintele de acest tip care s-au descoperit în tumulul de la Bădila se datează cu ajutorul inventarului arheologic ce l-au avut, către jumătatea sec. III e.n.⁵⁶

Mormintele monumentale cu sarcofag „fără decor” le întîlnim în toată lumea greco-romană, iar în Dobrogea s-au descoperit în imediata vecinătate din necropole de la Isaccea⁵⁷, la Troesmis⁵⁸, la Tomis⁵⁹ și Callatis⁶⁰, iar în R.P. Bulgaria — la Odessos (Varna)⁶¹. Acest tip de mormint își are originea în Asia Mică⁶² și în cazuul nostru el este datat de monedele descoperite în interior — emisiuni de la Antonius Pius din anii 140—143 și 156—157.

Celelalte morminte de înhumare în poziție culcat pe spate sau chircită considerăm, după inventarul descoperit la nr. 6, că ele datează din perioada de mijloc a secolului III e.n.⁶³ și aparțin unor descendență sau a unor membru mai îndepărtăți ai familiei.

In ceea ce privește inventarul arheologic din mormintele tumulușului, se constată că pe lîngă obiectele de uz comun, ca: vasele de tip oenochoe și cănițele, ori vasele de sticla și o parte din bijuteriile de aur ca: cerceii și inelul care s-ar putea să provină dintr-unul din centrele mășteșugărești locale, s-au depus ca ofrande și obiecte foarte rare, cu caracter de cult și după obiceiuri cunoscute mai mult în lumea mediteraneană. În această categorie se inscrie pandantivul de aur a cărei reprezentare asemănătoare cu „Mâciuca lui Herculés”, poate fi cult foarte răspîndit în Peninsula Balcanică în această perioadă. De asemenea scene figurative din compoziția care ornamentează pereții vasului căldărușă de bronz și trădează originea sa, ca proveniență din centrele mășteșugărești lumii mediteraneene prin reprezentări ale veridicului acestor locuri.

Prezența casetei de lemn care trece drept „trusa cosmetică” este un obiect destul de cunoscut în inventarele funerare din antichitate, altă în Orientul Apropiat, în Grecia, cît și în Italia centrală.⁶⁴ Depunerea în mormant a unei⁶⁵ sau a mai multor perechi de încălțăminte de rezervă constituie un obicei mai puțin cunoscut⁶⁶ și cu total străin de aceste locuri.

Analizate sub toate aspectele componente cronologic, rit și ritual-funerar, ca și compoziția și natura materialului arheologic, descoperirile descrise mai sus, reușesc să demonstreze că în central de la gurile Dunării — Noviodunum, ca și pe teritoriul său, în perioada dataată de monedele descoperite avem de-a face cu prezența unui grup etnicocultural nou. Diferența dintre aspectele rituale care

⁵⁴ D. Protașe, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971, p. 9 și bibliografia citată la nota 160. Autorul lucrării se atingează grupului care atribuie cimitirul de la Căsolă geto-dacilor.

⁵⁵ Petre Alexandrescu, Op. c., p. 291—292 (Tumulul XXXVI, nr. 1); Ibidem, p. 288.

⁵⁶ Exsp. Bujor, Op. c.,

⁵⁷ Exsp. Bujor, Op. c., în Dacia, N.S., IV, 1960, p. 531, fig. 2/1—2 și pentru sarcofag zidit, idem, fig. 3/2 și 4.

⁵⁸ Republica, v. nota 17.

⁵⁹ M. Alexandrescu-Vianu, Op. c., p. 283, nr. 24, fig. 19.

⁶⁰ A. Rădulescu și colab., Pontica, VI, 1973, p. 248, M. Alexandrescu-Vianu, Op. c., p. 291, nr. 24.

⁶¹ T. Gherasimov, *Anticini sarcophagi ot Odessos*, Izvestia, V, Varna, 1959, p. 67, fig. 12.

⁶² Ibidem, p. 68: A. Rădulescu și colab., Op. c., p. 244 și bibliografia citată la nota 13.

⁶³ Dupa inventarul descoperit în nr. 6, nota 16.

⁶⁴ A. Rădulescu și colab., Op. c., p. 254 și bibliografia citată la nota 19.

⁶⁵ Exsp. Bujor, Op. c. în Dacia, N.S., IV, 1960, p. 531, datează cu monedă de la Antoninus Pius — emisi. din anii 156—157.

⁶⁶ A. Rădulescu și colab., Op. c., p. 256 și urm.

s-au întîlnit în necropola dacică-română de la Enisala⁴⁹) — datată tot în perioada de sfârșit a sec. I — sec. II e.n. și ritualul pe care l-a practicat comunitatele din centrele urbane de pe Limesul dunărean⁵⁰) sau de pe Litoral⁵¹) sunt evidente. Prezența acestor elemente noi în zona Noviodunum nu poate fi legată decât de acțiunile lui Rubrius Gallus⁵²), trimis de Vespasian în urma invaziilor dacosarmatice din '69-'70 pentru organizarea apărării limes-ului prin serviciile a patru legiuni⁵³) și a flotei dunărene reorganizată — *Classis Flavia Moesica* al cărui centru l-a fost stabilit aici la Noviodunum.⁵⁴)

Liste des planches

Planche I : L'organisation administrative de la zone des bouches du Danube, I^r-IIIe siècle de n. è.

Limites des territoire

- A) Selon, Vasile Pârvan, dans AARMISI, tome XXXIV la cité d'Ulmecum, la carte.
- B) Selon, Al. Suceveanu, La vie économique dans la Dobroudja romaine, I^r-IIIe siècle de n. è., Bucarest, 1977, figure I.
- C) Part du territoire de Novidunens

Planche II : Le plan et le profil du tumulus de Bâdila ;

Planche III :

- 1) Vue générale du tumulus avant les fouilles (à gauche on voit la fosse d'on où a enlevé de la terre).
- 2) La moitié ouest du terrie, après l'intervention archéologique.

Planche IV :

- 1) Le secteur de Sud-Ouest du tumulus qui comprend les bûchers-tombes, les fosses de crémation en deux marches nr. 1 et nr. 2, l'autel et le tombeau à sarcophage ;
- 2) Le secteur Nord-Ouest qui comprend les tombes nr. 4, et 5, la fosse de crémation en forme ovale, sans marches.

Planche V :

- 1) L'aspect stratigraphique du secteur de Sud-Ouest du tumulus.
- 2) La tombe nr. 3 : 3) l'autel ; 4) la stratigraphie du mur de NS où les conches alternantes sont interrompues par l'intervention du puits centrale.
- 3) La tombe nr. 7 en position recroquevillée.

Planche VI :

- 1) L'aspect stratigraphique du tumulus du secteur de la tombe à sarcophage,
- 2) Le crampone de fer qui salsissait le couvercle et le corps du sarcophage,
- 3) L'intérieur du sarcophage au moment de son ouverture.

Planche VII :

- 1-3) La céramique découverte auprès du sarcophage ;
- 4) Le cruchon découvert au nr. 1 de incinératio avec la fosse de crémation en deux marches ;
- 5) Le vase mis à jour aux tombes nr. 4 du secteur de Nord-Ouest du tumulus.
- 7) Le verre en plomb découvert au nr. 2

⁴⁹ M. Babes, *Necropolis daco-română de la Enisala*, SCIV, 1, 1971, 22, p. 19-45, unde se păstrează tradiția rituală mai vechi, cunoscută la geto-daci.

⁵⁰ Ritualul folosit în necropola de la Bracca („Movilele desecă”), la Bâdila și la Niculițel (V. H. Baumann, Poce, IV, p. 199, se mai întâlnesc și la Treceniile, Capidava, Casești, Calbor, Ighiu, Zlatna etc.). D. Prostescu, op. c., p. 36 și urm., p. 107 și urm., acolo unde ne sunt confirmate prezentele etnico-nobiliare ale unor unități militare sau de colonisti.

⁵¹ V. Pârvan, *Getica*, p. 186; R. Vulpe, *istoria Dobrogei*, vol. II, București, 1968, p. 61.

⁵² Radu Vulpe, Op. c., p. 61 și textul de la nota 143.

⁵³ Ibidem, p. 61 și urm.; Em. Condurachi, *Classis Flavia Moesica*.

Planche VIII :

- 1-3) Les objets en verre découverts auprès du sarcophage,
- 4) Le vase en verre-unguentarium, découvert dans la cassette de l'intérieur du sarcophage ;
- 5-5 a) le corailion de fibres découvert dans la cassette.

Planche IX :

Le vase de bronze-situla :

Planche X :

- 1) Le strigilis ; 2, 3 et 4) La fibule, l'épingle à cheveux, découverte dans les tombes d'inhumation nr. 6 ;
- 5) Les boucles d'oreille en or ; 6) La bague en or ;
- 7) Le pendentif-l'amulette en or, la mousse d'Héraclès.

Planche XI :

- 1) La manche en os à tête de lion ; 2) Le collier de perles en agate noire ; 3) La perle en pâte vitreuse ;
- 4) La petite boîte en bois avec des restes de pommade ;
- 5) Le détail de la partie figurative de la manche en os ;
- 6-7) Les chaussures-Crepidines, avant et après la consolidation ; 8) Les sandales à semelle en beige, doublées de cuir, avec des fragments de petites courroies et le disque du devant en or.

Résumé

Les résultats obtenus par l'investigation du tumulus de Bâdila contribuent à la connaissance de la vie romaine dans le territoire de la cité de Noviodunum au II et IIIe siècle de n. è.

Nos observations, faites sous rapport topographique et cadastral, sur les tumulus isolés de la région mentionnée ci-dessus et le système de relations agraires de la période du début de la domination romaine nous permettent de soutenir l'hypothèse que ces monuments funéraires appartenient aux familles qui y ont possédé des propriétés du type „Villas rusticae”.

Analyse du point de vue stratigraphique, il s'inscrit dans „le type de tumulus à manteau de terre en couches alternantes”⁵⁵ identique aux terres étudiées dans la Région „Movilele desecă” et présentant des analogies dans les Nécropoles des cités de Histria, Tomis, Caïalat, Capidava et vers le sud à Durankil et Brokovo de la R. P. Bulgarie et Lileburgas de Thrace turque. Comme dimensions et manière de construction, ce tertre s'inscrit dans la catégorie des tumulus gigantesques, que les types de tombes et le matériel archéologique y découvert le lie, chronologiquement, à ceux qui se trouvent autour de la cité de Noviodunum, particulièrement étudiés par les fouilles de 1989, de rituel funéraire paroxysqué ayant un pendant la construction du tumulus l'édification des autels nécessaires à certaines processions, le dépôt des offrandes dans le manteau à terre et après (la fosse sans trans archéologiques du milieu du tertre) a des analogies avec les monuments similaires fouillés dans la nécropole d'Histria et dans d'autres centres balkaniques, cleves aussi au II e siècle de n. è.

Le fait qu'on déposait dans les tombes entre les vases d'offrandes, des fruits exotiques et des noix, prouve l'existence d'une pratique rituelle aux éléments nouveaux appartenant à une nouvelle religion, inconscie chez nous auparavant, mais attestée, au préalable, dans la Péninsule Balkanique et dans d'autres centres romains. La découverte des bûchers — tombeaux à fosse de crémation à deux marches⁵⁶ seulement à la base du tumulus, nous détermine d'être enclin à attribuer la construction du tumulus au premier tombeau de ce type.

Le grand nombre de clous et des crampons de fer découvert sur la plate-forme de la marche menagée le long murs de la fosse nous permet d'affirmer qu'elle était destinée à l'installation du bûcher, alors que partie inférieure de la fosse, servait de tirage et dépôt aux restes funéraires incinérés. Sur la même marche on a découvert aussi une partie des vases d'offrande déposés habituellement aux pieds du mort. Les autres vases étaient cassés rituellement sur le bûcher, pendant la procession.

Ce type de tombe présente des analogies, du point de vue de la forme et de la chronologie, avec ceux d'Histria de Sečenovo (R. P. Bulgarie) et de Lileburgas (Thrace turque) et date depuis le I^r le IIe s. de n. è.

Les tombes à fosse de crémation simple, de forme ovale, ont été découvertes dans le manteau du tumulus que les restes osseux soient protégés par un toit de briques ou de tuiles. Ce type de tombes ont une tradition plus ancienne et nous les rencontrons dès la période grecque. Pendant l'époque romaine et romaine byzantine, elles étaient répandues dans plusieurs provinces danubianes en Moesie et Thrace, en Pannonie et Noricum et, dans

la Dobroudja, ils sont attestés à Histria jusqu'au Ve siècle de n. è. Les tombes de ce type, découverts dans le tumulus de Bădila sont datées, à l'inventaire archéologique, vers le milieu du IIIe s. de n. è.

En ce qui concerne les tombes aux sarcophages „sans décor“ ils sont répondus dans tout le monde gréco-romaine, de même en Dobroudja, tout près à Isaccea, à Troesmis, à Tomis et Callatis et en R. P. de Bulgarie — à Odessos (Varna).

Originaire de l'Asie hennére ce type de tombe est daté, chez nous, par les monnaies d'Antoninus Pius qui y découvertes des années 140-143 et 156-157 de n. è.

Selon l'inventaire découvert à nr. 6 nous considérons que les autres tombes à d'inhumation en position-couché dorsale ou recroqueville datent du milieu du IIIe siècle de n. è., représentant l'apparition de nouveaux descendants au de certains membres de la famille.

Quant à l'inventaire archéologique des tombes du tumulus, on constate que, outre les objets d'usage courant, comme les vases du type oenochoe et les cruchons, les vases en verre et une partie des bijoux comme d'or, comme les boucles d'oreilles et les bagues, qui pourraient provenir d'un des centres artisanaux locaux, on y a déposé en offrande des objets très rares, à caractère de culte, suivant des habitudes fréquentes plutôt dans le monde méditerranéen. Cette catégorie inclut le pendentif en or dont la représentation ressemblant à „la Massue d'Héraclès“ est peut-être le symbole d'un culte très répandu dans la Péninsule Balkanique, dans cette période.

De même, les scènes figuratives de la composition qui décore les murs du vase-seau (chandalon) — de bronze trahissent-elles son origine des centres artisanaux du monde méditerranéen, par les représentations véridiques de ces lieux.

Ce coffret en bois, qui possède pour „trousse cosmétique“ est un objet assez connu dans les inventaires funéraires de l'antiquité tant dans le Proche Orient, qu'en Grèce, et en Italie centrale.

Le dépôt dans tombe d'une ou de plusieurs paires de chaussures constitue une habitude nous connue et totalement étrangère à nos lieux.

L'analyse chronologique, sous tous les aspects et rituel funéraire, structure et nature du matériel archéologique, des découvertes que nous venons de présenter, réussit à démontrer l'existence d'un nouvel groupe technico-culturel à Noviodunum et dans son territoire, à l'époque indiquée par les monnaies du tumulus de Bădila.

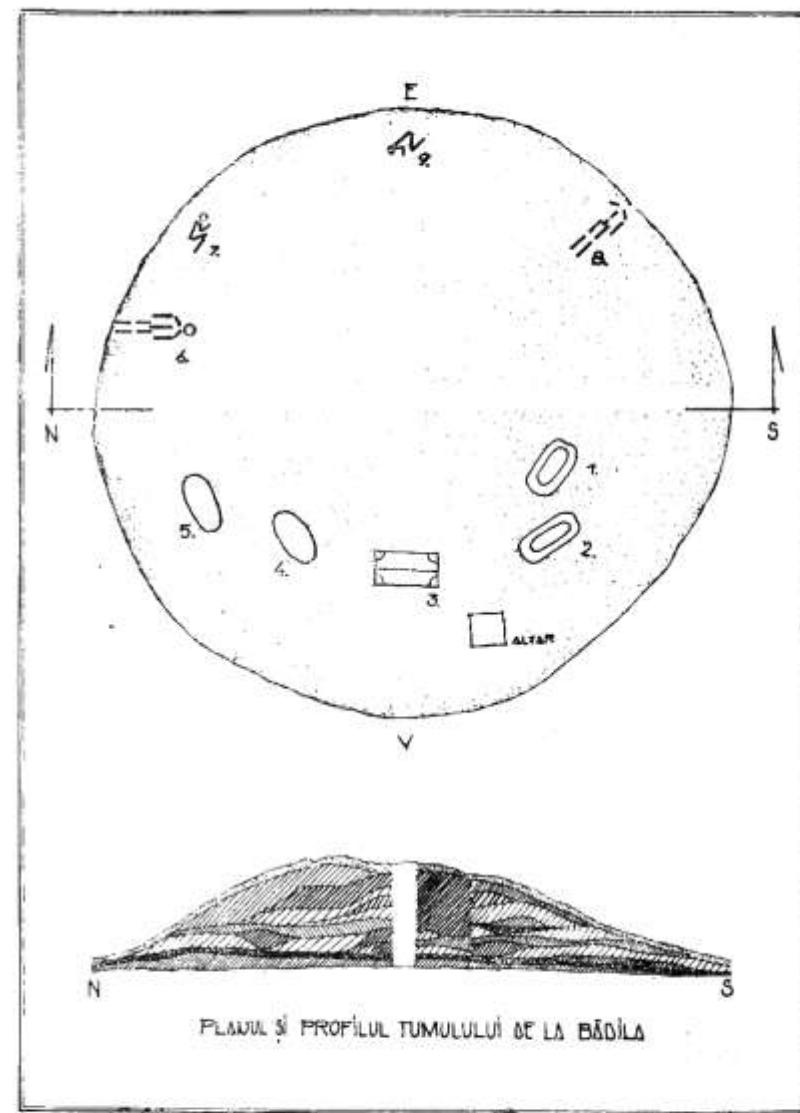
Ces différences entre les aspects rituels découvertes dans la nécropole daco-romaine d'Enisala — datées aussi du I^r et du IIe s. de n. è. et le rituel pratiqué par les communautés des centres urbains du Limes danubien ou du istros, sont évidentes. La présence de ces éléments nouveaux dans la région de Noviodunum ne peut être expliquée que par les actions de Ruberius Gallus, envoyé par Vespasian, à la suite des invasions daco-sarmatiennes de 69-70 pour reorganiser la défense du „limes“ par les services de quatre légions et de la flotte danubienne réorganisée — Classis Flavia Moesica dont le centre a été établi à Noviodunum.⁹

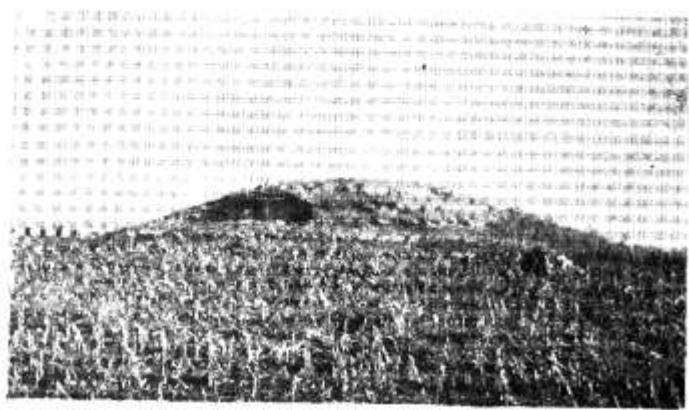
Plans 1-A

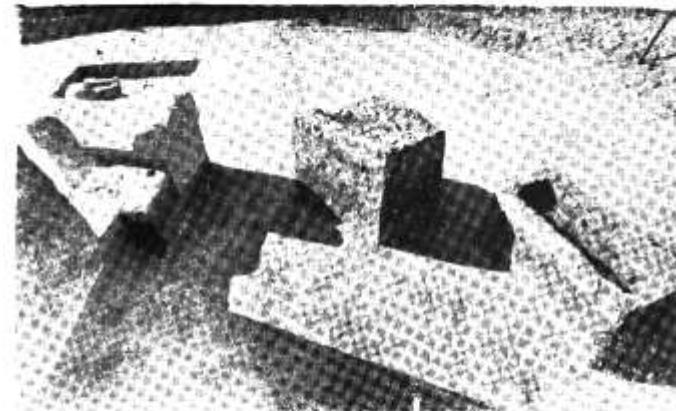
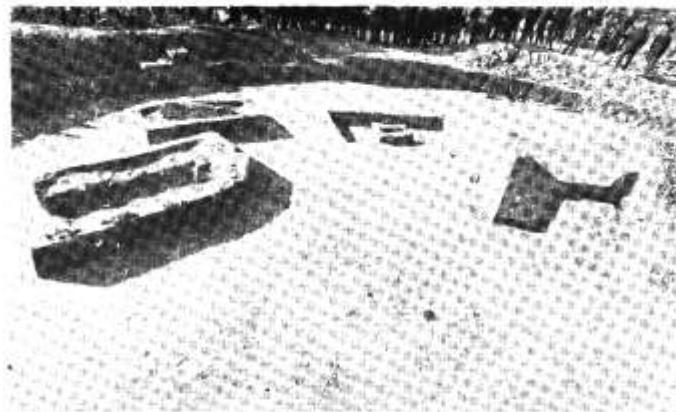
Plants I-3

Plans II.

Plansa III : 1) Vedere generală a tumulusului înginer de sapături (în sus se vede grupa de luate în acțiune); 2) Asemănător de vezi la moară după intervenția arheologică.

Plansa IV : 1) Sectorul de SV al tumulusului cu rugăriile morminte, cu groapa de ardere în două trepte nr. 1 și 2, în altărul și în mormintul monumental cu sarcină; 2) sectorul de NV cu mormintele nr. 4 și 5 cu groapa de ardere ovală (înălțată).

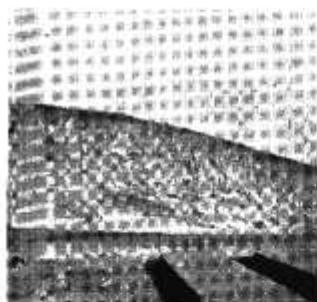
1

2

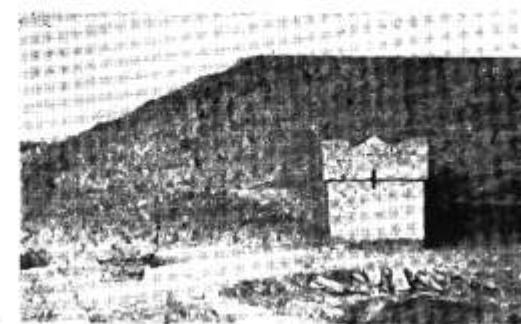
3

4

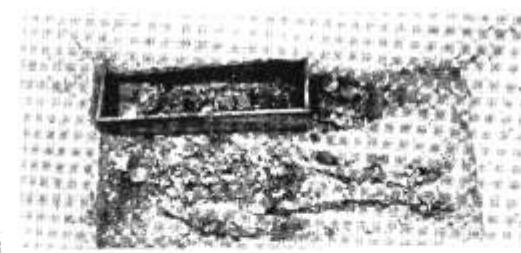
5

1

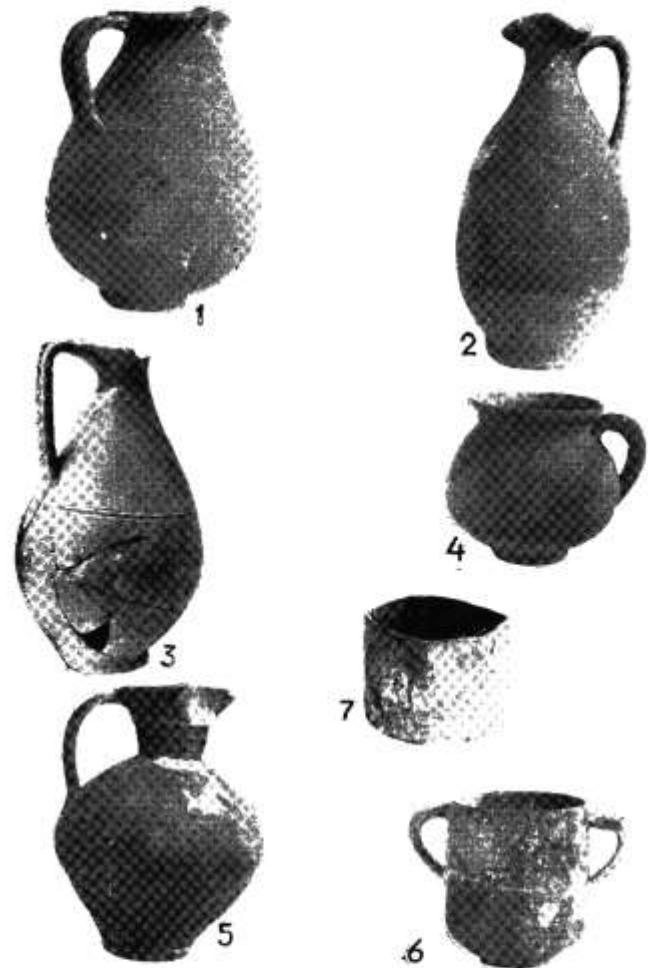

2

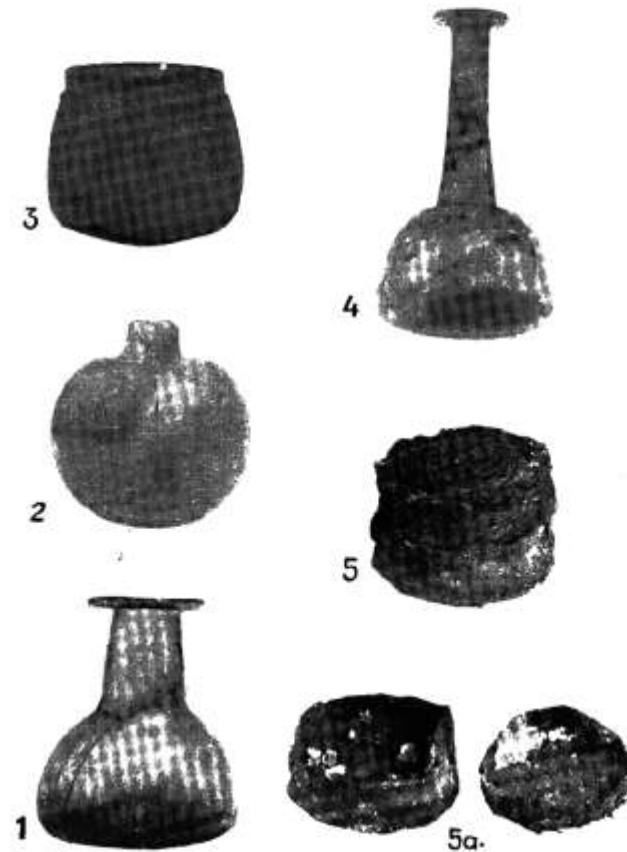

3

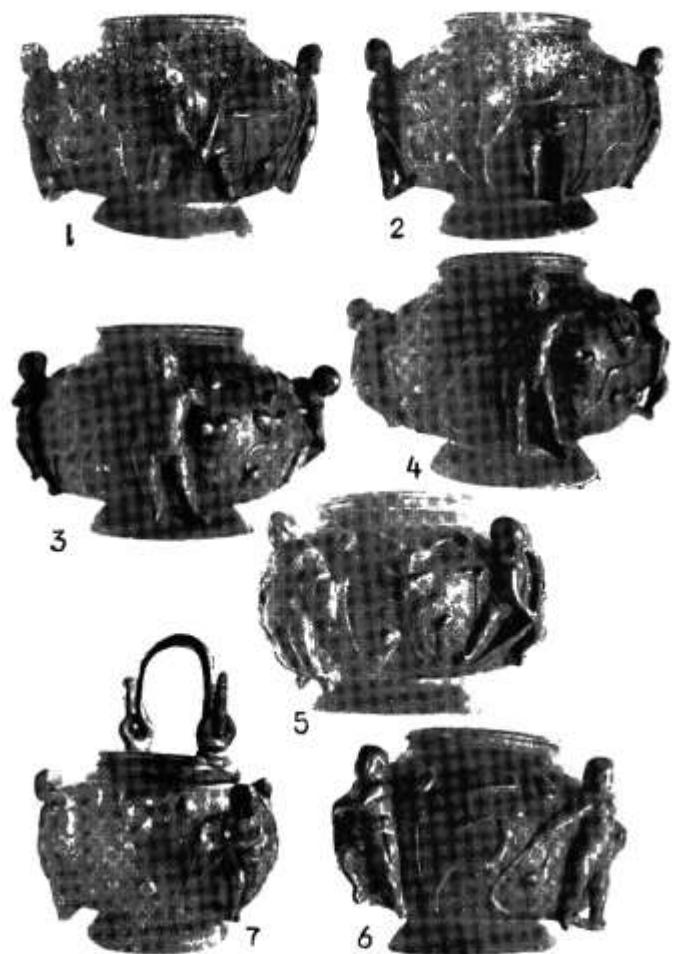
Plansa V: 1) Aspectul stratigraphic din sectorul de SV al tumulelor ; 2) mormântul nr. 2 ; 3) altărul ; 4) stratigrafia din peretele de NS unde straturile alternante sunt întrerupte de intervenția putuișii central ; 5) mormântul nr. 7 - în poziție chirică.

Planta VII : 1-3) Ceramică descoperită la mormintul nr. 1 de incinerare cu groapa de ardeve în două trepte; 4 și 5) vasele descoperite la mormintele nr. 4 și 5 din sectorul de NV al tumulu; 7) paharul de plumb descoperit la mormintul nr. 2.

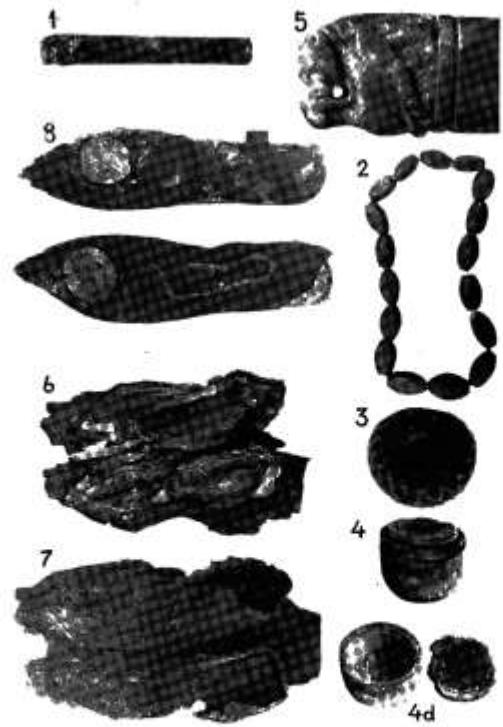
Planta VIII : 1-3) sticăriile descoperite înă sarcofag; 4) vasul de stică — unguentarium, descoperit în caseta din interiorul sarcofagului; 5-5a) coșulețul din fibre descoperit în casetă.

Planșa IX : Vasul de bronz — situație.

Planșa X : 1) Strigilul ; 2, 3 și 4) Fibula, brățara și acul de păr descoperite în mormântul nr. 6 de înhumare ; 5) Cerceii de aur ; 6) Inelul de aur ; 7) Pendantsul — amuleta din aur „Mâciuca lui Hercules”.

Plata XI : 1) Minerul de os cu cap de leu ; 2) coleraș de mărgălie din agălu negru ; 3) minereu din pasta vîrmăș ; 4) cutica din lemn cu rămăși de pomadă ; 5) detaliu plană figurativă și la mineralul de os ; 6-7) ghetole - Crépidae, liniște și după consoare ; 8) Sondătele cu tăpuri de plăci capăzante cu poroțe, cu fragmente de curențe și discal din fai de aur.

